

Cuprins

Prefață

Sfântul Ioan Gură de Aur profetul desăvârșirii creștine 9

I. Credința: mod de viață în Hristos15

1. Mântuirea „în Hristos” 15
2. Credința și viața duhovnicească 19
3. Caracteristicile credinței 25
 - a. Cunoașterea: știința cucerniciei 25
 - b. Credința și faptele bune 34
4. Temeiurile adevărate ale credinței 37
 - a. Iubirea mântuitoare a lui Dumnezeu 38
 - b. Învierea și viața cea veșnică 49
5. Credința: un mod de viață desăvârșit 53
6. Iubirea: asemănarea cu Hristos 57

II. A fi în Hristos63

A. Darurile vieții în Hristos63

1. Viața cea nouă în Hristos 63
2. Înnoirea în Hristos 66
 - a. Opera de reînnoire ontologică a lui Hristos 66
 - b. Botezul - creație nouă 71
3. Înfierea dumnezeiască 76

B. Libertatea în Hristos79

1. Sinergia: „marea dogmă” 79
2. Harul și voința liberă 87
3. Cuvântul dumnezeiesc 97
 - a. Posibilitatea formării omului în Hristos 97
 - b. Educația virtuții în Hristos 99
 - c. Transfigurarea în Hristos 102
4. Viața dreaptă în Hristos 108
 - a. Viața ascetică 108
 - b. Viața răstignită 113

c. Virtutea după Hristos	116
d. Cucernicia: criteriu al sănătății spirituale	120
e. Caracterul eclezial al sănătății sufletești	122
III. A fi în Hristos și în Sfântul Duh.....	127
A. A fi în Sfântul Duh.....	127
1. A fi în Biserică.....	127
2. Duhul Sfințeniei.....	135
3. Virtuțile harului	140
B. Comuniunea cu Hristos Euharistic	148
1. Realismul unirii noastre cu Hristos.....	148
2. Sfințenia vieții personale	150
3. Hristos Euharistic.....	153
4. Trupul mistic al lui Hristos	155
5. Comuniunea cu Hristos judecător.....	158
C. Biserica și Euharistia.....	160
1. Biserica și Hristos Euharistic	160
2. Euharistia: Taina Bisericii	165
3. Euharistia: Viața Bisericii.....	172
IV. A fi în împărăția lui Dumnezeu.....	177
A. Eshatologia	177
1. Viața prezentă și vocația veșnică a omului	177
2. „Politia” cerească.....	190
B. Eshatologie și milostivire.....	198
1. Milostivirea: asemănarea noastră cu Dumnezeu	198
2. Mântuirea personală și a semenului.....	216
C. A fi în Hristos și Eshatologia	228
1. A fi în Hristos și slava adevărată	228
2. Liturghie și Eshatologie	237
Anexa 1	
Cronologie a vieții și operei Sf. Ioan Gură de Aur	247
1. Viața marelui Ierarh	247
2. Scrierile Sf. Ioan Hrisostom.....	257
3. Importanța teologică a lui Hrisostom.....	259

Anexa 2**Sf. Nicodim Aghioritorul, Cuvânt de laudă la Sf. Ioan Gură**

de Aur	262
1. Praznic ceresc și pământesc.....	263
2. Doliul credincioșilor pentru exil.....	264
3. Biserica și-a pierdut mirele.....	265
4. Biserica își întâmpină mirele.....	266
5. Biserica se bucură și exaltă.....	267
6. Trupul Sfântului-locașul Duhului Sfânt.....	268
7. Întoarcerea Sfântului - bucuria tuturor Ortodocșilor.....	269
8. Lauda Ortodocșilor către sfânt.....	270
9. Schimbarea minunată a Sfântului Chiril.....	274
10. Îndemnuri morale ale Sfântului Nicodim.....	275
11. Triumful lui Hrisostom.....	278
Bibliografie.....	281
Surse după ediție.....	281
Surse citate.....	281
Lucrări și Studii.....	293

Arhim. Dr. Teofan Mada

**A FI ÎN HRISTOS
SFÂNTUL
IOAN GURĂ DE AUR**

Ediția a II-a revizuită

Prefață

Sfântul Ioan Gură de Aur profetul desăvârșirii creștine

Motto:

O, Doamne, puterea celor care nădăjduiesc întru Tine, care ai voit ca ierarhul Tău, Sfântul Ioan Gură de Aur să fie vestit prin minunata sa elocință și sfințenie a vieții, rugămu-Te ca, luminați de învățăturile sale, să fim întăriți prin exemplul virtuților sale bogate. Amin.

Sfântul Ioan Gură de Aur a înfruntat problemele epocii lui ca părinte bisericesc, ca duhovnic ce se îngrijește cu și prin lucrarea dragostei și a cuvântului de toți oamenii lipsiți, și fără ajutor pământesc. Sfântul Ioan Gură de Aur a fost un învățător cu putere, inspirat de harul Evangheliei. El a iubit cuvântul și predica și le-a privit și înțeles ca datorii ale slujirii creștine. Preoția este pentru el o autoritate, dar ea este o autoritate a cuvântului și a sfințeniei, o autoritate harismatică. El și-a întemeiat pedagogia pe libertatea omului – ca icoană a lui Dumnezeu. Părintele G. Florovski a observat că Hrisostom (Gură de Aur) a înțeles morala ca pe o temă a voinței, considerând mișcarea voinței ca izvor al păcatului sau al virtuții¹.

Preoții Bisericii fac apel la voința și la libertatea umană și îndeamnă la decizie și la faptă. Așa cum obișnuia el să spună: „Noi trebuie să realizăm mântuirea oamenilor prin râvnă, blândețe și sfat”. Hristos a venit,- obișnuia el să reamintească printre altele, tocmai ca să vindece voința omenească. Dumnezeu lucrează întotdeauna într-un asemenea mod încât să nu desfințeze libertatea umană. Dumnezeu lucrează prin chemări și îndemnuri, niciodată prin constrângere. El arată calea cea dreaptă, cheamă și invită și previne pericolele răului,

¹ Georges Florovski, *Aspects of Church History*, vol. IV., Massachusetts 1954.

dar nu constrânge. Iubirea se dovedește numai de un om liber și niciodată nu se impune cu autoritate sau prin constrângere². Sfântul Ioan a subliniat nevoia schimbării vieții și necesitatea trezviei conștiinței pentru o viață vrednică „în Hristos”. Râvna lui pentru Evanghelie determină înțelegerea sa morală și duhovnicească. Însă Hrisostom nu a fost nicidecum un optimist sentimental³. El a trăit într-o perioadă în care Biserica era invadată, dintr-o dată, de mari mulțimi de convertiți „nominal”. Sfântul Ioan a avut impresia că vorbește la oamnei împietriți, la oameni „morți” duhovnicește. El a văzut lipsa de dragoste a oamenilor și a suferit ca părinte pentru faptul că aceștia se complac în nedreptate și în mari păcate, și le-a privit aproape dintr-o perspectivă apocaliptică: „Noi am stins râvna, și trupul lui Hristos (Biserica) este mort”. El a avut impresia că vorbește unui popor pentru care Creștinismul a fost numai o modă convențională, o formă goală, fără duh și suflare de viață: „Printre mii nu se poate găsi mai mult de o sută care să fie mântuiți, și chiar și de aceștia mă îndoiesc”.

Dintre Evangheliști, el se întoarce mai mult asupra lui Matei, iar în scrierile Sfântului Apostol Pavel el va găsi spiritualitatea de pretutindeni, modelul „vieții în Hristos”. Predicile lui inspirate sunt și astăzi folositoare datorită faptului că sunt atât de morale și atât de limpezi⁴. În timp ce Clement Alexandrinul a vorbit unui cerc închis, iar Sfântul Vasile cel Mare unei comunități monahale, marele Antiohian vorbește întregii societăți. El vorbește tuturor despre Hristos și despre „viața în Hristos și în Duhul Sfânt”. Morala sa vie îl face în același timp original și profund⁵. Niciunul dintre Părinți nu

² Sf. Ioan Gură de Aur, *La I Corinteni* 2, 3 PG 61, 22.

³ G. Florovski, *op. cit.*, p.80.

⁴ H.v.Campenhausen, *The Fathers of the Greek Church*, London 1963, p.157.

⁵ S.Puech, *Jean Chrysostome et les moeurs de son temps*, p.325. Invățătura morală a Sfântului Ioan Hrisostom a fost, - în mod curios, - subestimată de către scriitorii moderni de spiritualitate, inclusiv de biograful său consacrat, - Dom C. Baur, *Johannes Chrysostomos und seine Zeit* I, München 1929; Ediția a II-a Constantinopol 1930, - dar chiar și de Louis Bouyer (*La Spiritualité du Nouveau Testament et des Père*, Paris Aubier 1960). Sintetizând gândirea morală îndeobște cunoscută a Sfântului Ioan Hrisostom, Bouyer subliniază faptul că aceasta trădează „o sărăcie istovitoare” a profunzimii spirituale; că în general a amestecat ideile creștine cu sobrietatea stoică, că a manifestat indiferență față de soarta vieții de pe

vorbește atât de mult despre îndrumare, despre virtutea după Hristos și despre viața cu Hristos. Dar trebuie să spunem, în pofida unor scriitori moderni de spiritualitate ce subestimează acest lucru, că el nu a fost un simplu moralist. Sfântul Ioan Gură de Aur nu a moralizat.

El a vorbit despre Hristos arhetipul mântuirii, Care este mântuirea însăși. De aceea „morală lui are o profunzime mistică clară”⁶. Faptele dragostei trebuie să fie inspirate de harul lui Hristos, cel Care a venit în lume să ridice toate suferințele și nevoile. Sfântul Ioan Gură de Aur nu a crezut în scheme abstracte; el a avut o credință vie, întemeiată pe puterea înnoitoare, transfiguratoare, a iubirii creștine. „Pentru acest motiv, el a devenit în Biserică dascălul și profetul – pentru toate veacurile”⁷. El a fost un misionar prin vocație; el a avut un zel apostolic și evanghelic. El l-a propovăduit pe Hristos și a vrut să stabilească împărăția lui Dumnezeu. A propovăduit și a trăit o morală pentru această împărăție, iar Creștinismul l-a înțeles ca pe o „cale” unică, așa cum a fost descris în timpurile apostolice:

pământ și că, în favorizarea modului de viață monastic, el propune „ideea elenistică a virtuții lipsite de însemnătate mistică, limitată la un moralism transparent”. Bouyer vede această abordare ca fiind provenită dintr-o iubire sinceră de Hristos, dar conchide că ea este acoperită în principal din afară (ibidem, p.141). G. Fittkan a demonstrat că gândirea morală a Sfântului Ioan Hrisostom este profundă și întemeiată în întregime pe înțelegerea personală a Scripturilor (*Der Begriff des Mysteriums bei Johannes Chrysostomus*, Bonn 1953). El a demonstrat că înțelegerea sacramentală profundă a lui Hrisostom se întemeiază pe credința creștină, și a respins cu succes afirmația lui O. Casel conform căreia el ar fi fost influențat de cultele păgâne curente (Cf. A. Festugière, *Antioche païenne et chrétienne*, Paris 1959). Pe de altă parte, două studii dedicate spiritualității lui Hrisostom au omis aproape complet tehnicile elenistice retorice, intrând doar în substanța a ceea ce-a însemnat învățătura lui (Louis Meyer, *Saint Jean Chrysostome Maître de perfection chrétienne*, Paris 1953 ; A. Moulard, *Saint Jean Chrysostome*, Paris 1949). „Ceea ce este acum foarte clar este aceea că Hrisostom a combinat filosofia populară și antropologică curentă a epocii lui cu cele mai profunde înțelegeri ale mesajului creștin, pentru a oferi o doctrină adecvată cerințelor din timpul lui. El oferă astfel un precedent pentru o chirurgie necesară astăzi în interiorul edificiului creștin” (F.X.Murphy, „The Moral Doctrine of Saint John Chrysostom”, în *Studia Patristica* XI, Akademie-Verlag, Berlin 1972, p.53).

⁶ G.Florovski, *op.cit.*, p.86.

⁷ *Ibidem*.

Hristos însuși este calea. Sfântul Ioan a fost întotdeauna împotriva tuturor compromisurilor, împotriva oricărei politici sau diplomații de ajustare, potrivire și minimalizare a Evangheliei în viață. El nu a fost un relativist, ci a fost un profet al desăvârșirii.

Sfântul Ioan a propovăduit Evanghelia mântuirii, a veștii celei bune a noii vieți „în Hristos”. El nu a predicat o etică independentă și nicio etică a situației, ci a predicat o morală și o virtute desăvârșită pentru o viață desăvârșită „în Hristos”. Izvorul și caracterul eshatologic al moralei creștine nu îl constituie nici persoana umană și nici comuniunea persoanelor (societatea). Morala creștină nu este nici autonomă și nici heteronomă, ea este o teonomie divino-umană, adică autonomie teonomă. Credinciosul virtuos (Sfântul), adică cel care are comuniune cu Dumnezeu și se împărtășește de darurile Lui, fiind îmbrăcat cu Sfântul Duh, constituie măsura (*μέτρο*) vieții creștine⁸. Omul este cu adevărat liber numai lângă libertate și dacă se află lângă atotputernicul Dumnezeu este liber în toate. Sfântul Ioan Gură de Aur a interpretat viața creștină în duhul Bisericii, cu toate că a folosit elementele eticii iudaice și ale filosofiei antice⁹. El l-a predicat pe Hristos cel răstignit și înviat, mielul și marele Arhiereu. Viața dreaptă „după Hristos” a fost pentru el testul eficient și veridic al credinței adevărate. Morala sa a fost profund înrădăcinată în credință, chiar putem spune că ea se întemeiază pe credința în Dumnezeu. El a făcut legătura organică între credință și viața „în Hristos” după modelul Epistolelor Apostolului Pavel, fiind un mărturisitor al credinței vii, întrupată în fapte bune. Credința a fost pentru el o normă de viață și nu o teorie, fapt pentru care vocea lui a fost auzită atât de departe, atât în Răsărit cât și în Apus.

Sfântul Ioan Gură de Aur a predicat cuvântul Evangheliei ca un „reformator” moral al vremii. Reforma sau înnoirea morală era foarte necesară chiar în Biserică: trei diaconi au furat mantia arhiepiscopală

⁸ *La I Corinteni*, Omilia 2, 3, PG 61, 22. vezi I Cor. 6, 2.

⁹ Despre interpretarea moralei Bibliei în contextul duhului culturii iudeo-elene: R. Garrison, „The Graeco-Roman Context of Early Christian Literature”, Supplement Series, 137. M.E. Isaacs, *The Concept of Spirit: A study of Pneuma in Hellenistic Judaism and its Bearing on the New Testament*, London, 1977. R.A. Burridge, *What are the Gospel? A Comparison with Greco-Roman Biography*, Cambridge University Press, 1992.

a lui Ioan; „surorile” introduse în activitățile Bisericii au fost pentru mulți clerici un prilej de scandal; luxul și bogăția extravagantă a multor clerici era incompatibilă cu Evanghelia. El a criticat extravaganta, spunând că bogăția și proprietatea privată sunt un rezultat al căderii și ar fi mult mai bine pentru creștini dacă ar privi la cei lipsiți și goi din stradă, în loc să se îmbrace în haine de aur¹⁰. El a îndemnat la fidelitate pe cei căsătoriți. El a predicat și a repetat că Dumnezeu este un judecător drept care scrutează păcatele și orice faptă a noastră. Judecata Lui se apleacă peste păcatul omului, de aceea este o nebulie să alegi păcatul care va primi o pedeapsă fără sfârși¹¹. Judecata universală însăși va descoperi dreptatea lui Dumnezeu peste toate¹², Care va da fiecăruia răsplata potrivită cu faptele personale¹³.

S-a spus că Sfântul Ioan nu a înțeles timpul în care a trăit. Biograful lui a răspuns: „Astfel nici Moise, Ilie, Isaia, Miheia, Daniel, Ioan Botezătorul, Petru și Pavel nu au înțeles timpurile lor... Povățuit de Sfântul Duh, Pavel a împărtășit atât laudă cât și judecată”¹⁴. El a vrut să convertească lumea în sine la unicul și adevăratul bine: Iisus Hristos, și pentru acest motiv a ales pentru sufletul său calea preoției și a apostolatului. Viața lui a fost furtunoasă și grea, cu sacrificii de martir. El a fost un martir al vieții autentice „în Hristos”, el a fost o voce care a chemat Biserica în totalitatea ei, cler și credincioși, la împlinirea Evangheliei. El i-a chemat pe toți la adevărul despre sine și a apelat la sinceritate și curățenia conștiinței. Întâi de toate, el a vădit minciuna, ca apoi să-l arate pe mincinos cu degetul adevărului și al dragostei. El a fost o voce în „deșertul” virtuții și sfințeniei, asumându-și condiția de profet și martir. A fost persecutat și respins nu de necredincioși, cum ar fi fost normal, ci de frații lui falși, „clerul” Bisericii, și a murit fără casă, ca prizonier în exil. Toate acestea ce i s-au dat în viață ca să le sufere, le-a acceptat în duhul bucuriei și al credinței, ca și cum ar fi

¹⁰ Vezi M.G. Fouyas, *The Social Message of St. John Chrysostom*, Athens 1968. L. Schläpfer, *Das Leben des Heiligen Johannes Chrysostomus*, Düsseldorf, 1966.

¹¹ *Scrisoare către Teodor* 1, 10.

¹² *Ibidem*. 1, 12.

¹³ *La Statui*, Omilia 1, 18; *La Matei*, Omilia 13, 6; *Comentariu la Psalmul* 34, 3.

¹⁴ Palladius, *Dialogul* 65.

fost din mâna lui Hristos, Care Însuși a fost respins, tăgăduit și răstignit. „Viața în Hristos” a fost pentru el un Creștinism integral; el a fost profetul unui Creștinism integral. Nu este întâmplător faptul că Părinții Bisericii, de după el, l-au considerat ca fiind o autoritate pentru credința ortodoxă¹⁵.

Cuvintele ultime ale lui Hrisostom înaintea propriei morți: „Slavă lui Dumnezeu pentru toate”, au arătat triumful perseverenței și al răbdării lui personale. „El a murit, spune Paladie, ca un atlet victorios”. Și toate acestea pentru că Sfântul Ioan Gură de Aur cunoștea că este parte a adevăratei Biserici care nu poate fi învinsă: „Nimic nu este mai puternic decât Biserica, o omule! Oprește războiul ca nu cumva să-ți distrugi puterea ta. Nu duce război împotriva cerurilor. Când tu mergi la război împotriva unui om, tu poți sau să biruiești sau să fii biruit, dar când tu mergi la război împotriva Bisericii, tu nu poți câștiga, pentru că Dumnezeu este mult mai puternic decât oricine”¹⁶. Să luăm aminte ca nu cumva și noi să purtăm conștient sau inconștient război împotriva Bisericii, împotriva dogmelor ei, împotriva sfințeniei ei, împotriva etosului ei, împotriva vocației și misiunii ei, împotriva adevărului și vieții ei, împotriva sfinților și a tradiției ei, împotriva poruncilor și virtuților ei, împotriva Duhului, unul și același, care inspiră, așază și desăvârșește toate cele ale Bisericii. Dacă Duhul ei nu este în noi, tot ceea ce săvârșim este păcat, spune Sfântul Grigorie Palama.

Autorul

¹⁵ K. Λουκάκη, *Τα παιδαγωγικά έργα του Ιωάννου του Χρισστόμου*, Αθήνα, 1961, p.11.

¹⁶ *Cuvântare înainte de exil*, 1.

I. Credința: mod de viață în Hristos

1. Mântuirea „în Hristos”

Sfântul Ioan Gură de Aur cheamă pe fiecare dintre noi să cugetăm la diferența dintre starea duhovnicească a lumii înainte și după întruparea lui Hristos¹⁷. Până să strălucească harul luminos (Hristos) starea morală și rațională a oamenilor s-a aflat și a rămas în întunericul necunoașterii adevăratului Dumnezeu¹⁸. Cu excepția profetilor din Vechiul Testament¹⁹, care și ei la rândul lor au început să se răească cu timpul, harul lui Dumnezeu s-a restrâns, părăsind pământul²⁰. În această situație, natura umană rămânea nedesăvârșită duhovnicește²¹. Omul înainte de Hristos poate fi caracterizat drept un om psihic, adică care trăia morala la nivel psihic și care în ființa lui se lupta cu durerea²², fiind lipsit de bogăția harului Duhului Sfânt. Păcatul și moartea stăpâneau neamul omenesc. Iadul „ținea prizonieri suflete sfinte și vase de cinste, pe Avraam, pe Isaac, pe Iacov”²³. Dacă și Iudeii erau în această situație „gândește-te la restul lumii cum a vețuit, cinstind demonii, tiranizați de răutate, înrobiți de toate patimile, lăudând lemne, închinându-se la pietre, munți, văi, copaci, lacuri, izvoare și râuri”²⁴. În general, natura umană trăia sub nebunia și putreziciunea păcatelor²⁵.

Însă, „după întruparea Aceluia locuitorii pământului s-au transformat din sălbatici în oameni adevărați, sau mai bine, toți cei care s-au întors nestingherit la El s-au transformat din oameni în

¹⁷ *La Tit*, Omilia 5, 4, PG 62, 692.

¹⁸ *La Teofanie*, Omilia 10.

¹⁹ *La Efeseni*, Omilia 10, 1, PG 62, 76. vezi *In. 5*, 46, 8, 56.

²⁰ *La Ioan*, Omilia 51, 2, PG 59, 284.

²¹ *La Geneză*, Omilia 27, 3, PG 53, 243. *Despre Pocăință*, Omilia 6, 5, PG 49, 321.

²² *Despre Feciorie*, PG 48, 595.

²³ *Către Iudei și Elini*, 5, PG 48, 819.

²⁴ PG 56, 251.

²⁵ *La Matei*, Omilia 15, 6, PG 57, 230. *La Filipeni*, Omilia 12, 4, PG 62, 269.

îngerii²⁶. Hristos prin întruparea Lui (*Επιφάνεια*) a mântuit obiectiv pe tot omul din univers²⁷ și a izbăvit fără timp pe om de păcat și de moarte. Moartea trupească nu mai este deja moarte, ci ea este acum un somn temporar²⁸. Omul „în Hristos” este un om sau un „fiu” al învierii lui Hristos. Acest fapt al învierii reprezintă o caracteristică fundamentală a vieții noi „în Hristos”. Suntem creștini pentru că credem în învierea lui Hristos și în învierea noastră cu Hristos. Creștinismul a adus ca noutate unică învierea. Biserica lui Hristos este o Biserică a învierii, viața Bisericii este o Duminică continuă a învierii și viața noastră „în Hristos” este o viață în și pentru învierea noastră cu Hristos. Omul a primit „în Hristos” (*έν Χριστώ*) daruri duhovnicești nespuse²⁹ și s-a îndumnezeit (*Θεώθηκε*)³⁰. Hristos nu numai că ne-a răscumpărat, ci și „multe și mari” lucruri a adus. Cu alte cuvinte, noi nu avem „în Hristos” o simplă întoarcere la Adam, ci o depășire (supracompletare- *υπερανταπλήρωση*³¹) a paradisului vechi-testamentar. Noi avem și am primit „în Hristos”, *hristificarea* (*χριστοποίηση*) firii noastre³². Pentru că „Dumnezeu este iubitor de oameni, nu limitează răsplata nici la izbăvirea de pedepse și nici la iertarea păcatelor, ci îi face pe oameni fericiți, dânduindu-le lor mare mângâiere”³³.

De altfel această situație nu trebuie să o înțelegem drept impusă ca obligatorie pentru fiecare persoană umană³⁴. Omul este liber, așa cum a fost înainte de păcatul strămoșesc, să accepte sau nu darurile dumnezeiești³⁵. Dacă ar fi să-l cităm literal pe Sfântul Ioan Gură de

²⁶ *La Sfânta Martiră Drosida*, 2, PG 50, 686. vezi PG 56, 252.

²⁷ *La Cruce și tâlhar*, Omilia 1, 1, PG 59, 719. *La Ioan*, Omilia 17, 1, PG 59, 107.

²⁸ *La Matei*, Omilia 31, 2, PG 57, 373. *La Evrei*, Omilia 17, 2, PG 63, 129.

²⁹ *La Sfânta Cincizecime*, Omilia 1, 3, PG 50, 457. *La Ioan*, Omilia 78, 3, PG 59, 423. *La Psalmul 123*, 2, PG 55, 356.

³⁰ *La Înălțare*, Omilia 16, PG 52, 789. *La Psalmul 8*, 1, PG 55, 107.

³¹ *La Geneză*, Cuvântul 7, 3, PG 54, 612. *La Romani*, Omilia 10, 2, PG 60, 476. vezi Rom. 5, 15-16, 20.

³² *La Evrei*, Omilia 6, 4, PG 63, 59. *La Geneză*, Cuvântul 5, 3, PG 54, 602. Cuvântul 46, 5, PG 54, 427.

³³ *La Matei*, Omilia 15, 3, PG 57, 226. *La II Corinteni*, Omilia 1, 4, PG 61, 387. vezi II Cor. 1, 5.

³⁴ *Ibidem*, Omilia 30, 3, PG 57, 365. *La Galateni*, Omilia 2, 9, PG 61, 647.

³⁵ *La Romani*, Omilia 13, 7, PG 60, 517.